

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто демографічну ситуацію у сільській місцевості, наукові підходи щодо тлумачення та основні напрями поліпшення демографічного розвитку як сільських населених пунктів Житомирської області, так і України загалом.

Ist begutachtet demographische situation in rural locality is examined, scientific approaches in relation to interpretation and basic directions of improvement of demographic development of rural settlements of Zhytomyr region and the whole Ukraine as well.

Ключові слова: демографічна ситуація, природний приріст населення, статево-вікова структура населення, коефіцієнт народжуваності та смертності.

Keywords: demographic situation, natural increase of population, population's age-sex structure, birth and death rate coefficient.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Необхідною умовою реалізації трансформаційних перетворень, основою соціально-економічного розвитку є сталість соціально-демографічних процесів на селі. Прискорені темпи урбанізації, адміністративно-територіальні перетворення сільських населених пунктів на міські призвели до значного соціально-економічного стану сільських територій, що стало основою формування негативних процесів загострення демографічної кризи, а саме зменшення народжуваності, збільшення смертності та від'ємного приросту сільського населення [1, с. 136].

Аналіз останніх досліджень і публікацій в яких започатковано розв'язання проблеми. Результати досліджень свідчать, що внутрішня негативна демографічна ситуація, зокрема, той чи інший режим відтворення населення, кількісний і якісний його склад може стимулювати чи гальмувати виникнення й розвиток внутрішніх та зовнішніх конфліктів, бути каталізатором сепаратистських прагнень частини населення, тобто деструктивно впливати на стан безпеки держави навіть за стабільної міжнародної ситуації [8, с. 1]. Вагомі напрацювання у вивченні проблеми демографічного розвитку мають: О. Бугуцький, О. Варецька, І. Гнибіденко, В. Дієсперов, М. Малік, О. Здоровцов, С. Пирожков, О. Позняк, В. Піскунов, Е. Лібанова К. Якуба, О. Шпикуляк та інші, в роботах яких висвітлені питання щодо демографічної ситуації регіонів та способів її поліпшення [1, с.136; 5, с. 139].

Мета статті: дослідження є науково-теоретичне обґрунтування поняття “демографічна ситуація”, загальна характеристика статево-вікового складу населення області, характеристика загальних показників народжуваності та смертності, а також рекомендації щодо вдосконалення сучасної демографічної ситуації.

Виклад основного матеріалу. Демографічна ситуація – це стан демографічного розвитку населення країни або її адміністративно-територіальні одиниці. Що стосується сільської місцевості, то “демографічна ситуація” – це стан демографічного розвитку сільського населення на всіх рівнях: населений пункт-сільська рада-район-область-природно-економічна зона-країна. Вона характеризується показниками чисельності та статево-вікової структури селян, їх природного й механічного руху, фізичного здоров'я і показниками людського буття, що сукупно визначають систему кількісних та якісних характеристик мешканців села [7, с. 462].

Кризова демографічна ситуація у сільській місцевості України позначена вповільненням соціально позитивних демовідтворювальних процесів (зменшенням одружень, зниженням народжуваності) та наростанням темпів соціально негативних явищ (збільшення розлучень, зростанням смертності, особливо материнської і дитячої та осіб працездатного віку) і наростання у зв'язку з цим депопуляції сільського населення [7, с. 464]. Відсутність ефективної політики народонаселення в сільській місцевості України значно ускладнює демографічну ситуацію, яка поряд із категоріями відтворення та розселення належить до основних понять системи знань про народонаселення. Демографічні процеси в Україні свідчать про виникнення негативних явищ. Основною складовою демографічної кризи у сільській місцевості як і в цілому в Україні є значне зменшення народжуваності, про що свідчать динаміка кількості народжень та показники інтенсивності цього процесу [6, с. 49].

На зменшення чисельності сільського населення негативно вплинули адміністративні перетворення сільських поселень у міські, спад народжуваності і зростання смертності. Останніх два фактори є наслідком зниження рівня доходів, життя, медичного обслуговування, а також наслідками Чорнобильської катастрофи та екологічного забруднення території відходами промисловості [1, с.137]

Народжуваність як складова процесу відтворення населення вже тривалий час дестимулюючи впливає на цей процес. Утім, позитивні тенденції хоч повільного, але сталого зростання народжуваності та плідності в Україні, зокрема на Житомирщині зберігаються упродовж 2002 - 2007 років. Зокрема, у 2002 р. в області народилося на 559 немовлят більше, ніж у 2001р. У 2007р. порівняно з попереднім роком кількість новонароджених збільшилась на 598 і становила 14252. Загальний коефіцієнт народжуваності також піднявся з 10,3 народжених на 1000 населення у 2006р. до 10,9⁰/₀₀ у 2007 році [3, с. 2].

Таблиця 1

Абсолютне число народжених і загальні коефіцієнти народжуваності в області у 2001 - 2007 рр.

Роки	Абсолютне число народжених, осіб			Загальні коефіцієнти народжуваності, осіб на 1000 населення		
	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
2001	11733	6300	5433	8,4	8,1	8,8
2002	12292	6736	5556	8,9	8,7	9,1
2003	12607	7127	5480	9,2	9,3	9,1
2004	13265	7734	5531	9,8	10,1	9,4
2005	12904	7487	5417	9,6	9,9	9,3
2006	13654	7936	5718	10,3	10,5	10,0
2007	14252	8222	6030	10,9	11,0	10,7
2007 у % до 2001	121,5	130,5	111,0	129,8	135,8	121,6

Другою складовою динаміки природного приросту є смертність. У 2007р. в області було зареєстровано 24942 померлих, із них 14088 осіб (56,5%) – у сільській місцевості. Загальний показник смертності порівняна з 2004р. зріс з 18,3 до 18,6 померлих на 1000 населення і мав максимальне значення. У міських поселеннях він залишився на рівні попереднього року -14,3⁰/₀₀, тоді як у сільській місцевості зріс з 23,4⁰/₀₀ до 24,3⁰/₀₀.

Серед регіонів України вищий, ніж у Житомирщині рівень смертності в 2007р. спостерігався у трьох областях: Кіровоградській (18,8⁰/₀₀), Полтавській (18,9⁰/₀₀) та Чернігівській (21,6⁰/₀₀). Але смертність в окремих регіонах також суттєво залежить від статево-вікової структури. І найвищі рівні смертності спостерігалися саме в тих регіонах, населення яких “старіше”. Якщо усунути вплив вікової структури населення, тобто припустити, що статево-вікова структура населення однакова в усіх регіонах і дорівнює так званому європейському стандарту (віковому розподілу населення низки європейських країн), то найвищі рівні смертності були б у Дніпропетровській (1504,3 особи на 100 тис. жителів) та Одеській (1501,9) областях. На жаль, навіть за умови усунення впливу структурного фактору рівень смертності в Житомирській області залишається дуже високим – 1498,9 особи на 100 тис. жителів, і за цим показником регіон займає 25 місце в країні.

Значно відрізняються рівні смертності чоловіків та жінок. У 2007р. показник чоловічої смертності становив 21,1 особи, а жінок - 16,5 особи на 1000 осіб відповідної статі, тобто чоловіча смертність в 1,3 раза перевищувала жіночу. Середній вік померлих в області у 2007р. був 67 років, у тому числі чоловіків – 61,4 року, жінок – 73,1 року.

Основними причинами смерті населення Житомирщини у 2007 році залишилися хвороби системи кровообігу, новоутворення, зовнішні причини захворюваності та смертності, які разом становили 86,1% від усіх причин смерті [4, с.13 - 14].

Погіршення статево-вікової структури сільського населення супроводжується, особливо в останні роки, негативними якісними характеристиками здоров'я селян [6, с. 52]. Статево-віковий склад населення – об'єктивний результат еволюції природного та міграційного рухів населення, їх узагальнене відображення.

Статеві-вікова структура населення Житомирської області протягом останніх років є порівняно стабільною і характерна перевагою жінок у загальній кількості населення та вищою питомою вагою осіб пенсійного віку порівняно з часткою осіб, молодших від працездатного віку.

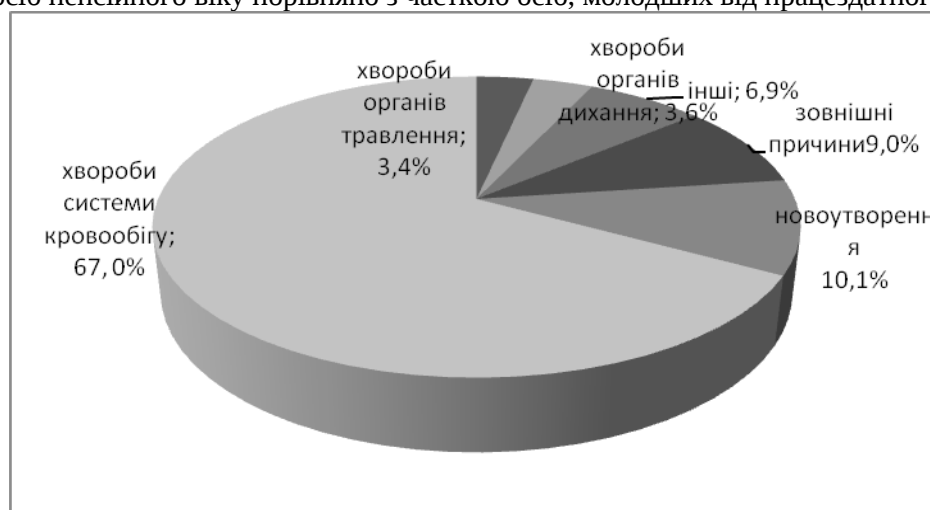

Рис.1. Структура померлих за причинами смерті у 2007 р.

На 1 січня 2008 р. в структурі постійного населення 53,8% (702,2 тис. осіб) становили жінки і 46,2% (604 тис. осіб) – чоловіки. Співвідношення статей є одним із найважливіших показників. Збалансованість статей у межах вікових контингентів – нестійка, така рухливість підпорядкована певній закономірності розподілу. При переході від групи новонароджених, де переважає частка чоловічої статі (на початок 2008 р. – 51% хлопчиків проти 49% дівчаток), до молодих вікових груп співвідношення статей зрівнюється. Узагальнюючий показник статевих пропорцій – вік балансування. За оптимальних умов він має наближатися до верхньої межі плідного віку (50 років), а в області перевага чисельності осіб жіночої статі починається з віку 29 років. При пересуванні до старших вікових груп вона поглиблюється. Це відбувається через вищу смертність чоловіків із біологічних причин (зниженість інстинкту самозбереження, більша вразливість захворюваннями) та соціальних (переважання важких і небезпечних умов діяльності, поширеність шкідливих звичок тощо), а також через втрату чоловічого населення під час війн та різних репресій.

Унаслідок спаду народжуваності та тенденцій смертності до зростання упродовж останніх десятиліть в області сформувалася структура, в якій частка осіб у віці 60 років і старших становить 21, %, а осіб, молодших 16 років, – 17,2%. У чоловіків питома вага дітей вища, ніж старших вікових груп, але це спричинено надвисокими рівнями смертності чоловіків у працездатному віці (повікові коефіцієнти смертності чоловіків за окремими 5-річними інтервалами працездатного віку в 3 – 4 рази вищі, ніж у жінок).

Таблиця 2

Структура чисельності населення Житомирської області за статтю та окремими віковими групами за даними перепису 2001р. та на 1 січня 2008р. (відсотки)

Вік, років	Обидві статі		Чоловіки		Жінки	
	2001	2008	2001	2008	2001	2008
Міські поселення та сільська місцевість						
0-15	19,5	17,2	21,6	17,5	17,8	14,4
16-59	57,6	61,3	60,9	64,9	54,6	58,2
60 і старше	22,9	21,5	17,5	16,0	27,6	26,2
Міські поселення						
0-15	19,4	16,6	21,3	18,4	17,7	15,1
16-59	63,2	66,0	64,8	68,1	61,8	64,2
60 і старше	17,4	17,4	13,9	13,5	20,5	20,7
Сільські поселення						
0-15	19,7	18,0	22,0	20,0	17,8	16,4
16-59	50,4	55,1	56,0	60,8	45,7	50,1
60 і старше	29,9	26,9	22,0	19,2	36,5	33,5

Для оцінки процесу постаріння побудовано кілька шкал, і одна з них, яку використовують для населення з високим ступенем постаріння – шкала Ж. Боже-Гарньє та Е. Россета. Згідно з цією шкалою населення, в якому частка осіб віком 60 років і старші становить 18% і більше, є населення з дуже високим рівнем демографічної старості. Рівень демографічного постаріння в сільській місцевості Житомирщини (26,9% осіб віком 60 років і старших) значно вищий, аніж у міських поселеннях (17,4%).

Однією з характеристик демографічної “старості” є також середній вік населення. На 1 січня 2008р. середній вік жителів області становив 39,9 року, то до того ж, жінки демографічно старші за чоловіків: їх середній вік 42,4 року, а чоловіків – 36,9. Проте, що сільське населення значно старше від міського, також свідчить його середній вік, який – 41,8 року (38,1 року – у чоловіків та 45 років – у жінок), а середній вік міських жителів – 38,4 року (35,9 року – в чоловіків та 40,5 року – в жінок), тобто різниця у віці сільського та міського населення області дорівнювала 3,4 року [2, с. 2 – 3].

Висновки. В цілому ж склалася ситуація, коли кризовий стан економіки посилює демографічну кризу, а демографічна криза гальмує вихід із кризи соціально-економічної, оскільки населення, значна частина якого відкинута за межі малозабезпеченості, не може бути активною силою – суб’єктом побудови ринкової економіки. Тому поліпшення демографічного розвитку потрібно пов’язувати з позитивними зрушеннями в соціально-економічній сфері, насамперед у сфері соціально-трудова відносин у всіх сферах суспільного виробництва. Однак це ще не вихід із демографічної кризи. Для цього додатково потрібні цілеспрямовані зусилля суспільства, зокрема урядових структур на основі науково обґрунтованого розуміння сутності демографічних проблем і засобів їх розв’язання.

Література

1. Бортник В. А. Демографічні проблеми формування кадрового потенціалу аграрних підприємств // *Економіка АПК*. – 2009. – № 1. – С.136 – 139
2. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області. Загальна характеристика статеві-вікового складу населення Житомирської області на 1 січня 2008 року: *Економічна доповідь*. Житомир, 2008. – 6 с.
3. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області. Народжуваність в Житомирській області. *Економічна доповідь*. Житомир, 2008. – 7 с.
4. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Житомирській області. Сучасна демографічна ситуація на Житомирщині. *Економічна доповідь*. Житомир, 2007.–31с.
5. Жибак М. М. Вплив міграційних процесів на відтворення сільського населення в західному регіоні // *Економіка АПК* – 2009. – №5. – С. 139 – 142.
6. Населення і трудові ресурси села: *Навч. посіб.* / За ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2002. – 277 с.
7. *Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях)* / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 1999. – 532 с.
8. http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,147/id,5144/